

УДК 378.1

ВИЩА ОСВІТА ЯК ПРІОРИТЕТНА ЦІННІСТЬ В УМОВАХ СТАНОВЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

І.В. Пиголенко*викладач**Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут»*

У статті досліджується формування освітніх ціннісних орієнтацій сучасної студентської молоді вищого технічного закладу. Стаття базується на результатах соціологічного дослідження, проведеного в рамках науково-дослідницького проекту „Дослідження динаміки ціннісних та професійних орієнтацій студентів вищого технічного закладу”.

Ключові слова: інформаційне суспільство, соціальні функції університету.

На перетині другого й третього тисячоліть є очевидним, що перехід до інформаційного суспільства – об'єктивна закономірність цивілізаційного розвитку. Протягом останнього року багато країн світу демонструють послідовне й стійке просування до побудови інформаційного суспільства, що покликано створити найкращі умови для максимальної самореалізації кожного окремого члена суспільства. Підставами для такого просування стали постійний рух від комп'ютеризації до інформатизації й створення розвинутого інформаційно-освітнього середовища.

Вже наприкінці 60-х – початку 70-х років ХХ ст., формулюючи концепцію "постіндустріального суспільства", Д.Белл головну увагу приділяв зміні ролі науки в сфері суспільного виробництва та характеру знання, що переважає в суспільній практиці на сьогоднішній день. Д.Белл пише, що "осьовим принципом постіндустріального суспільства є велике соціальне значення теоретичного знання і його нова роль, як спрямовуюча сила соціальної зміни" [1, 330].

Наступною розробкою теорії постіндустріального суспільства, яка є продовженням ідей Д.Белла є концепція Е.Тоффлера, яка була викладена в книзі "Третя хвиля" [2]. Е.Тоффлер розглядає суспільства, як зміну однієї «хвилі» іншою. "Перша хвиля" являє собою сільськогосподарську цивілізацію, основою економіки, культури, родини, політики є земля. У ХІХ ст. відбулася промислова революція і настає «друга хвиля» – індустріальна цивілізація. Майже одночасно з наступом індустріальної цивілізації на неї почала наступати "третя хвиля". Вона несе із собою нові інститути, відносини, цінності, а саме – нову цивілізацію. Капітал і праця як

основа індустріального суспільства поступаються місцем інформації і знанню.

Знання, пише Е.Тоффлер, стає визначальним фактором у більшості сфер діяльності, у тому числі владних. Велика кількість інформації часто викривлюється інформаційною мережею і саме ця, часом викривлена інформація, є основою прийняття рішень. Разом з тим, реальні мотиви тих, хто володіє владою, стають все менш прозорими. Якщо сила, пише Е.Тоффлер, є підставою розвитку доіндустріальної епохи, то гроші – індустріальної, а знання – сучасного суспільства. Знання – найгнучкіше і в той же час найміцніше джерело влади. Тому перерозподіл знання, інтелектуальних ресурсів є найважливішою задачею сучасної цивілізації.

Р.Айріс наполягає на тому, «що інформація та теоретичне знання суть стратегічні ресурси постіндустріального суспільства. Крім того, в своїй новій ролі вони являють собою поворотні пункти сучасної історії. Перший поворотний пункт – зміна самого характеру науки. Наука, як «всезагальне знання» стала основою виробничої сили сучасного суспільства» [3, 343].

Епохи, що були до інформаційної цивілізації, названі Е.Тоффлером «хвилями», Кастельс іменує способами розвитку (за аналогією зі способами виробництва К.Маркса), і вважає колишніми способами розвитку аграрний й індустріальний. У новому, інформаційному способі розвитку джерело продуктивності полягає в технологіях генерування знань, обробки інформації й символічної комунікації. Зрозуміло, знання й інформація вкрай важливі у всіх способах розвитку, тому що процес виро-

бництва завжди заснований на певному рівні знань і на обробці інформації. Однак специфічним для інформаційного способу розвитку є процес впливу знання на саме знання як головне джерело – продуктивності [4, 39].

Інформаційне суспільство набуло свого розвитку з другої половини дев'яностих років минулого століття. Інформація почала відігравати роль товару, який можна було купити і продати. Але вона ще не стала знанням, а лише, аналогічно «сировині», оброблялася перед використанням. Тобто інформація не мала людського виміру, якщо навіть була «оцифрованою», інтерактивною, динамічною.

Суспільство, побудоване на знаннях, природно виникло з двох попередніх, порівняно коротких фаз, поєднавши їх головний продукт – ІКТ (інформаційно-комунікаційні технології) – з людською, творчою компонентою. Інакше кажучи: комунікаційне та інформаційне суспільство базуються на технологіях, суспільство, побудоване на знаннях, – на людях-творцях, озброєних технологіями [5].

У 1962 році Ф.Махлуп ввів у науковий вжиток термін “працівник інтелектуальної праці (knowledge-worker)”, що з’єднав різні характеристики нового типу працівника: по-перше, його споконвічну орієнтованість на оперування інформацією і знаннями; по-друге, фактичну незалежність від зовнішніх факторів власності на засоби й умови виробництва; по-третє, вкрай високу мобільність і, по-четверте, бажання займатися діяльністю, що відкриває широке поле для самореалізації і самовираження, хоча б і на шкоду швидкого матеріального зиску.

З точки зору ключових цінностей майбутнього суспільства інформації і знання в інформаційному суспільстві на перше місце виходить освіта. Як, зазначав Дж.Гелбрейт, “освіта стане самоціллю, а не засобом підготовки до більш успішного обслуговування індустріальної системи. Над людьми не пануватиме хибна віра в те, що окрім цілей індустріальної системи, окрім виробництва та отримання прибутків за допомогою все більш досконалих технічних засобів – в житті немає нічого важливішого” [6, 403].

Особливу увагу представниками різних наук звернено на постійно зростаючу роль освіти в сучасному суспільстві. На думку Д.Константиновського, “ні колись, ні зараз,

освіта – не гарантія життєвого успіху людини, однак істотно впливає на ймовірність його, і, маючи одночасно символічне й практичне значення, більшою мірою визначає долю людини” [7, 3]. Із цього погляду, стає очевидним, що освіта не обмежується рамками формальних навчальних закладів, а може відбуватися в самих різних місцях і ситуаціях. Розширюються й функції дослідників, які займаються проблемами освіти. Поряд із традиційним “виробництвом” теоретичних текстів, вчені беруть активну участь у розробці різних комплексних цільових програм.

Традиція соціологічного вивчення проблем вищої школи має значно більш давню історію. Проблеми освіти займають значне місце у творчості Дж.Дьюї, Е.Дюркгейма, О.Конта, Дж.Локка, К.Мангейма, Д.Мілля, Д.Мура, Т.Парсонса, М.Пірса, Г.Спенсера. Граничні альтернативи реалізації соціальних функцій університету сформульовані в концепціях В. Фон Гумбольдта й Дж.Ньюмена. Не менш актуальною проблемою розвитку університетської освіти є для закордонних дослідників 70-90-х рр. Детальні прогностичні оцінки розвитку закордонної вищої школи дані М.Марголісом, М.Льюїсом, П.Россманом, А.Редфордом і рядом інших дослідників.

Представники вітчизняної науки також внесли вагомий вклад у розробку теоретичних концепцій і нагромадження емпіричної дослідницької інформації про вищу освіту. Вивченню методологічних підстав соціологічних досліджень сфери освіти присвячені монографії російських дослідників Г.Зборовського, В.Нечаєва, А.Осіпова, В.Турченко, Ф.Філіппова. Авторські напрями аналізу актуальних соціально-філософських проблем сучасної освіти розробляють Ю.Вишневський, Д.Константиновський, Г.Кораблева, Н.Ладигець, Л.Рубіна, В.Шапко, С.В.Шишкін.

Аналіз теоретичних засад функціонування та трансформацій, необхідних вищій школі України в умовах становлення інформаційного суспільства, подані у працях В.Андрущенка, В.Астахової, Я.Балюбаша, Л.Герасіної, В.Городяненка, А.Гуржія, М.Згуровського, В.Кременя, В.Козакова, К.Левківського, А.Навроцького, С.Ніколаєнка, П.Петренка, В.Погребняка, О.Скідіна, С.Степ-ка, В.Франчука, А.Хоронжого, Ю.Чернецького тощо.

Вельми актуальним є розгляд освітянських ціннісних орієнтацій сучасної студентської молоді та з'ясування ролі вищого навчального закладу в досягненні життєвого успіху молоддю на шляху становлення інформаційного суспільства (на прикладі найбільшого технічного вищого закладу України – Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»).

Освіта і наука є підвалинами людського розвитку та прогресу суспільства, які забезпечують індивідуальний розвиток особистості, майбутнього фахівця, творять інтелектуальний, духовний та виробничий потенціал суспільства.

«Загальноприйнято звужувати зміст поняття «освіти», зводити його тільки до вміння користуватися інформацією або ж «сумою знань». Ця концепція освіти акцентує споживчу тенденцію, вміння поглинати інформацію. Ціль освіти: навчити людину налагоджувати обмін інформацією з навколишнім його середовищем відповідно до принципу інформаційного балансу – споживання інформації ззовні повинно завершитися виникненням в індивіді нової інформації» [8, 41].

Освічена людина, член інформаційного суспільства, повинна бути здатною не тільки поглинати інформацію, але й створювати необхідну інформацію, формувати культурне середовище. Звичайна середня людина повинна опанувати не стільки певною сумою знань, що в інформаційну епоху досить швидко застаріває, скільки інтелектуальними навичками, що дають можливість при бажанні одержати будь-яку важливу для нього кількість знань.

Усе більше значимою стає функція, у контексті якої вища освіта розглядається як засіб відтворення або зміни існуючої соціальної структури, у першу чергу, – професійної. Саме зі зростаючим значенням цієї функції можна пов'язати формування нової тенденції розвитку системи вітчизняної вищої школи – збільшення кількості студентів на фоні зменшуваного бюджетного фінансування закладу освіти. Цей факт можна розглядати як наслідок переорієнтації основних життєвих ціннос-

тей молоді, перетворення освіти із цінності термінальної в цінність інструментальну.

Таким чином, у ряді випадків основні мотиви вступу до вищого закладу освіти виявляються не пов'язаними ні з високим соціальним статусом, потенційно досяжним з одержанням диплома, ні зі знаннями, які студент потенційно може застосовувати у своїй трудовій діяльності. Як правило, під тиском несприятливої ситуації, що склалася на легальному ринку праці, від молодшої людини все частіше вимагається наявність вищої освіти як одної з обов'язкових умов досягнення життєвого успіху та здобуття престижного становища в суспільстві. Це нам демонструють результати соціологічного дослідження проведеного автором в межах науково-дослідного проекту на замовлення Науково-дослідної частини НТУУ «КПІ» у 2006 році на тему: «Дослідження динаміки ціннісних та професійних орієнтацій студентів вищого технічного закладу освіти при переході до постіндустріального суспільства». Об'єктом дослідження стали студенти НТУУ „КПІ” стаціонарної форми навчання. За багатоступеневою, сформованою за квотним принципом вибірковою сукупністю було опитано 1036 осіб, при цьому гранична статистична похибка склала 3 % при довірчій ймовірності 95 %.

Студенти НТУУ „КПІ” вважають, що вища освіта в першу чергу допомагає досягти успіху (56,3 % опитаних), по-друге, забезпечує оволодіння бажаною професією (36,6 %), по-третє, забезпечує більшу ймовірність бути матеріально забезпеченим (32,5 %) та, по-четверте, дає можливість отримати диплом, що надає високий статус (22,8 %) (рис. 1).

Отже, соціально-статусна функція превалює над професійною. Таким чином, більшість молодих людей, вибираючи вищу освіту, у першу чергу вибирає майбутній соціальний стан, а вже потім – професію, тобто значна частина вступаючих до вищого закладу освіти молодих людей керується інструментальною цінністю освіти, розглядає її як засіб соціального просування.

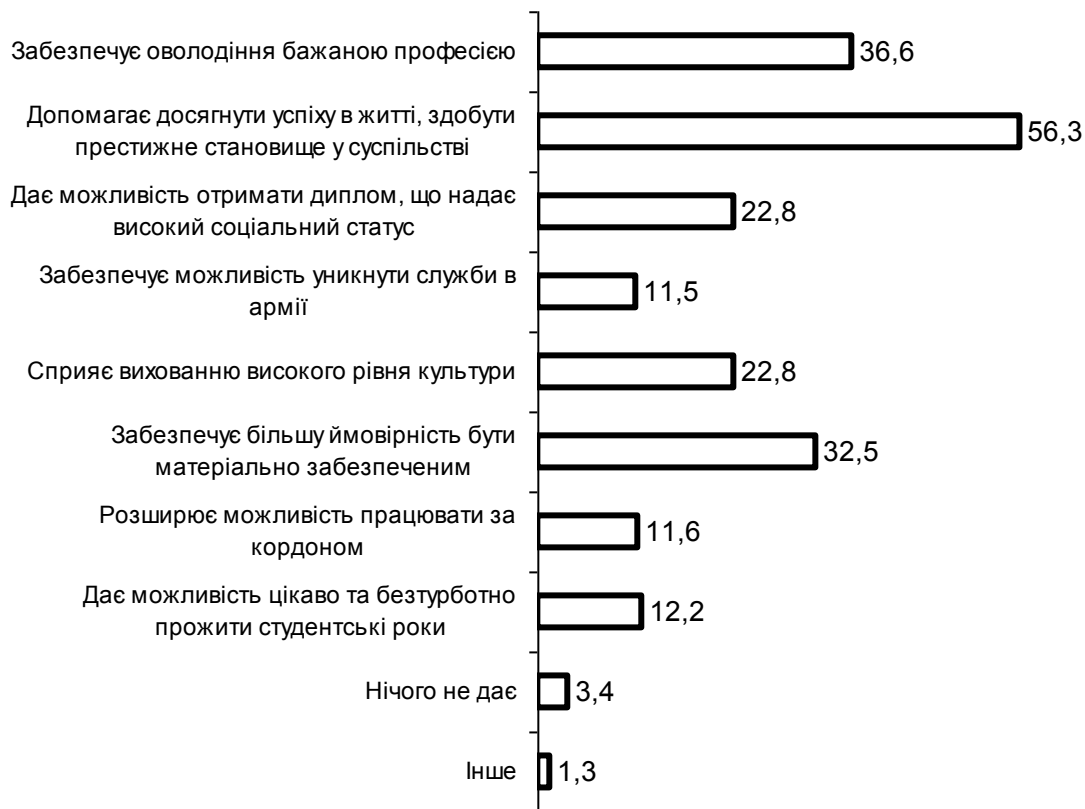

Рис. 1. Що, на Ваш погляд, дає людині Вища освіта?

Вибір професії – це певний етап у становленні “Я - професійного” особистості, який визначається попереднім розвитком і є результатом цього розвитку, з одного боку, і основою для подальшої професійної самореалізації, яка передбачає і вдосконалення професійної майстерності, професійний ріст – з іншого. Особистість, яка стоїть в процесі трудового самовизначення перед вибором, враховує сукупність об’єктивних суттєвих умов, які визначають можливості їх вибору, а з іншої – виходить з власних ціннісних орієнтацій. Для забезпечення отримання вищої освіти з метою досягнення успіху в майбутньому та оволодіння бажаною професією є вірний вибір навчального закладу. Студенти відмітили, наявність в НТУУ “КПІ” спеціальності, що їх цікавила (45,6 %), що підтверджує високу популярність технічних професій. Престиж та визнання випускників НТУУ “КПІ” в Україні та в світі відмітили 41,8 % опитаних респондентів та забезпечення в НТУУ “КПІ” високого рівня знань – 28,4 % (рис. 2).

Чим гіршими у порівнянні з тими, що очікувалися, виявляються умови професійної підготовки, тим менше шансів на те, що студент в майбутньому стане цілеспрямованим та працелюбним працівником. Змістом тру-

вого самовизначення молоді є формування її ставлення до себе як до суб’єкта трудової діяльності.

Одночасно з вирішенням цих питань студент визначає свою моральну позицію по відношенню до майбутньої трудової діяльності. Це проявляється у соціальній спрямованості: змісті основних життєвих цілей, конкретних мотивів, а також у вимогах, які ставить перед собою майбутній спеціаліст. Від вірного трудового самовизначення залежить майбутнє особистості: її професійно-кваліфікаційний ріст, відношення до праці, задоволеність роботою, активна участь у суспільному житті. Вибір професії являється визначальним моментом у трудовому самовизначенні молоді людини. Професійне самовизначення передбачає позитивне ставлення до обраного виду праці і певної професії в процесі оволодіння нею, формування необхідних для даної професії навичок і якостей. Серед студентів НТУУ “КПІ” переважна більшість в тій чи іншій мірі задоволені обраною спеціальністю – 81,2 % опитаних (сума “повністю задоволений” – 29,6 % та “швидше задоволений, ніж незадоволений” – 50,6 %) (рис. 3).

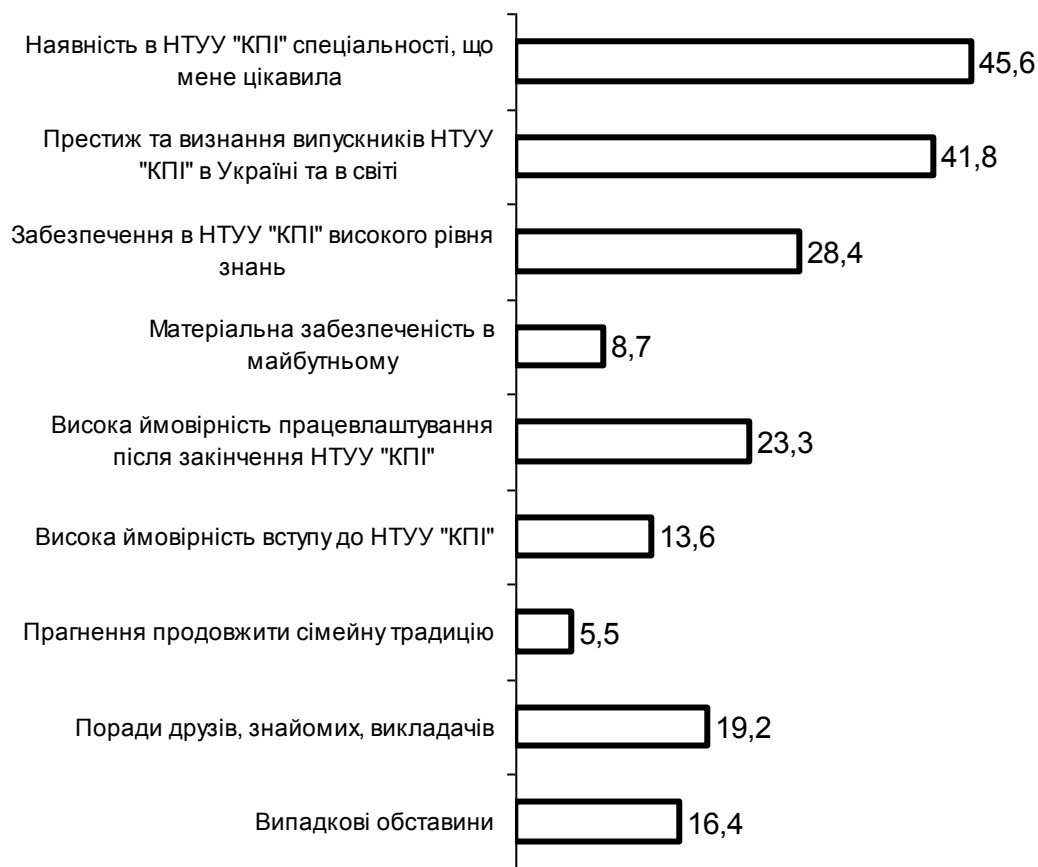

Рис. 2. Що обумовило Ваш вибір вступу до НТУУ "КПІ"?

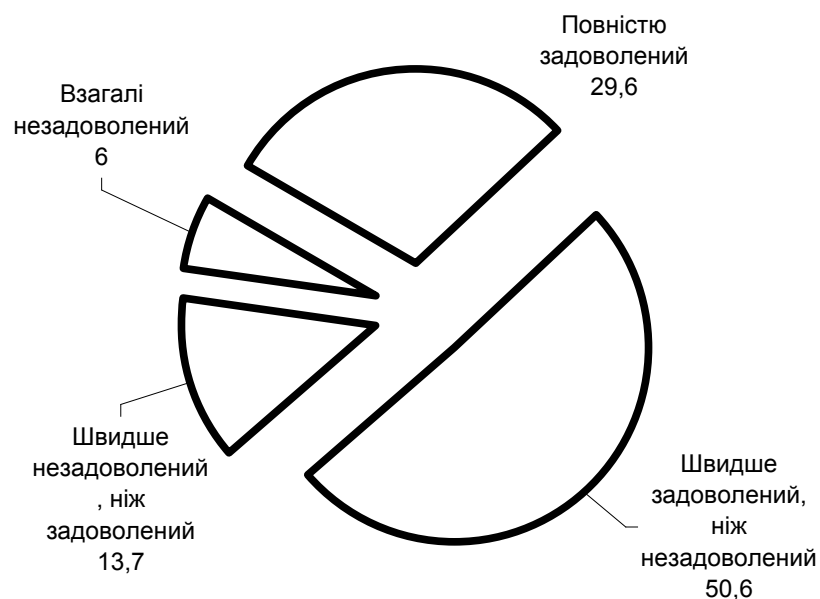

Рис. 3. Чи задоволені Ви спеціальністю, яку зараз отримуєте?

Ситуація, що склалася на молодіжному ринку праці в останні роки, є досить неоднознач-

ною. Часто отримавши диплом, молодий спеціаліст стикається з реаліями, коли він

непотрібний ринку праці. З іншої сторони сам молодий спеціаліст не орієнтований на працю за отриманою спеціальністю. Опитування виявило, що майже 70 % респондентів в майбутньому, після закінчення НТУУ «КПІ», планують працювати за спеціальністю, яку отримують. При цьому слід звернути увагу на третину опитаних які отримують професію, яку в майбутньому не будуть застосовувати (рис. 4). Орієнтація на працю за спеціальністю після закін-

ня вищого закладу освіти корелює з рівнем задоволеності отримуваною спеціальністю. Саме студенти, які не задоволені отримуваною спеціальністю, а вони складають 19,7 % опитаних (рис. 3) не планують працювати за отримуваною спеціальністю. Тобто, вищий заклад освіти витрачає час на підготовку фахівців (4-6 років), які в майбутньому не збираються працювати за спеціальністю.

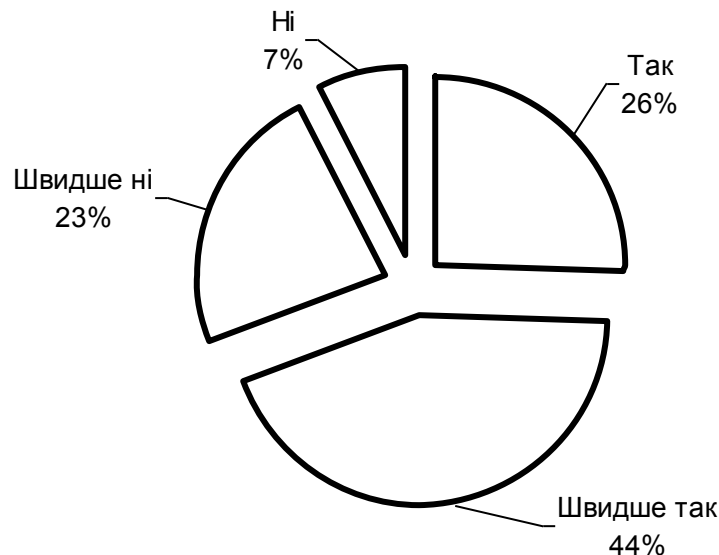

Рис. 4. Чи збираєтесь Ви після закінчення вищого закладу освіти працювати за спеціальністю, яку зараз отримуєте?

Професійна спрямованість особистості є результатом формування системи ціннісних, по відношенню до професійної діяльності, мотивів, що в свою чергу формують сферу професійної мотивації, що є складним, багатоетапним процесом. Багато молоді задля отримання бажаної професії, досягнення успіху та самореалізації прагнуть отримати вищу освіту. Але, як по-

ли результати соціологічного дослідження, не завжди вища освіта за певною спеціальністю стає майбутньою професійною діяльністю сучасної студентської молоді. 41,6% студентів-політехніків в тій чи іншій мірі не згодні з твердженнями, що вибір професії повинен бути вибором на все життя (рис. 5).

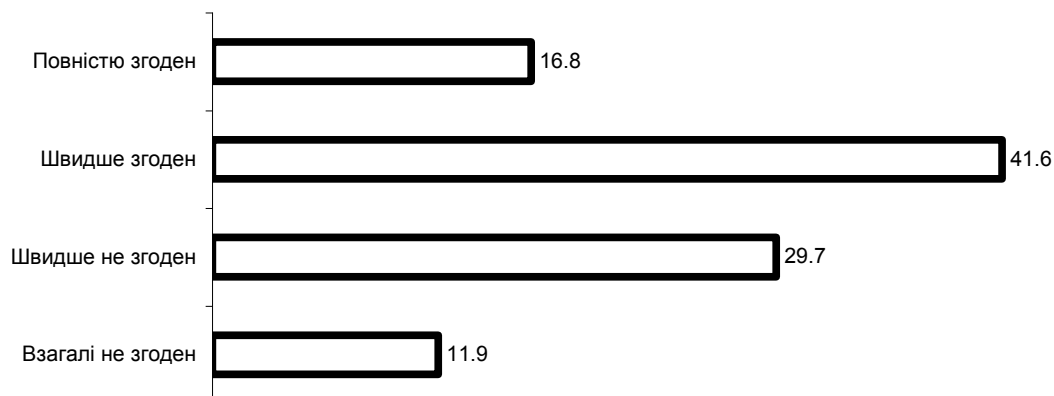

Рис. 5. В якій мірі Ви згодні з наведеними нижче твердженнями: "Вибір професії повинен бути вибором на все життя?"

Освіта є засобом соціалізації та інтеграції особистості в інформаційне суспільство через новітні інформаційні технології шляхом отримання

відповідних знань. З'являються нові джерела інформації, які носять глобальний характер та надають можливість отримання

та оброблення все більшої кількості інформації. Інформація, донесена до індивіда, включається в складний процес формування поглядів, ідей, настанов стосовно тих чи інших цінностей. Це в свою чергу призводить до часткової зміни певних елементів свідомості індивіда, а потім, відповідно, елементів суспільної свідомості.

Вища школа є найбільш ефективним соціальним каналом здійснення соціальної мобільності, який дає змогу досягти життєвого успіху в інформаційному суспільстві. Більша частина випускників переходить в верству майбутніх професіоналів, звідки можливий перехід в верхні страти соціальної піраміди, в ряди нової інтелектуальної еліти. Перед системою освіти постають принципово нові завдання. Освіта не повинна зводитись тільки до передачі знань та перенавчання. Вона повинна орієнтуватись на

формування нових навичок, вмінь, особистісних якостей, що відповідають вимогам інформаційного суспільства. Стає актуальною теза, освіта через все життя. Інститут освіти повинен навчити людину засвоювати нові знання, постійно їх поновлювати і вдосконалювати та прирощувати нові знання. Відсоток молоді, яка отримує вищу освіту в Україні, з кожним роком зростає, що підтверджують соціологічні та статистичні дані. Відбувається осмислення і розуміння того, що знання є основним засобом досягнення успіху в інформаційному суспільстві. Тому вища освіта для сучасної молоді виходить на перше місце. Саме інститут освіти є шляхом до самоосвіти – освіти через все життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Айрис Р. Информационное общество – компьютерная революция // Новая технократическая волна на Западе / Под ред. Гуревича П.С. – М.: Прогресс, 1986. – С. 316-329.
2. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Пер. с англ. – М.: Academia, 2004. – 788 с.
3. Гелбрейт Дж. К. Новое индустриальное общество. – М.: Прогресс, 1969. – 451с.
4. Згуровський М. Шлях до інформаційного суспільства – від Женеви до Тунісу // Дзеркало тижня. – 2005. – № 34 (3-9 Вересня).
5. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / Пер. с англ. под науч. ред. О.И. Шкаратана. – М.: ГУ ВШЭ, 2000. – 608 с.
6. Константиновский Д.Л. Динамика неравенства. Российская молодежь в меняющемся обществе: ориентация и пути в сфере образования (от 1960-х годов к 2000-му) / РАН, Ин-т социологии. – М.: Эдиториал УРСС, 1999. – 342 с.
7. Прохоров А., Рузин В. О глубинной концепции образования // Вестник высшей школы. – 1991. – № 6. – С. 43-47.
8. Тоффлер Э. Третья волна. – М.: ООО «Издательство АСТ» 2002. – 776 с.

Стаття надійшла до редакції 30.03.2007 р.